

จิต-กาย-โลก: ปฏิสัมพันธ์เชิงอภิปรัชญาระหว่างพุทธปรัชญาและจิตนิยมร่วมสมัย
Mind, Body, and World: A Metaphysical Interaction between Buddhist
Philosophy and Contemporary Idealism

พระธันต์ศรณ์ สารธมโม (ตั้งวงศ์ปกรณ์)

Phra Thanatson Sarathammo (Tangwongpakorn)

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Mahamakut Buddhist University

จักรพงษ์ ทิพสูงเนิน

Jakkapong Thipsungnoen

สำนักเขตการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เขต 14

Office of the General Buddhist Education Area 14

E-mail: thanatson2546@gmail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 4 ตุลาคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 29 มิถุนายน 2569

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 29 มิถุนายน 2569

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาความสัมพันธ์ระหว่างจิต กาย และโลกในมิติทาง อภิปรัชญา โดยเปรียบเทียบแนวคิดของพุทธปรัชญากับจิตนิยมร่วมสมัย ผลการศึกษาพบว่า พุทธปรัชญา อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจิต กาย และโลกผ่านหลักปัญญาขั้นอันตตา และปฏิจสุมุปาบาท ซึ่งชี้ให้เห็นว่า สรรพสิ่งเกิดขึ้นและดำรงอยู่โดยอาศัยเหตุปัจจัยร่วมกัน ขณะที่จิตนิยมร่วมสมัยมุ่งอธิบายธรรมชาติของ จิตสำนึกและความสัมพันธ์กับโลกทางกายภาพผ่านกรอบอภิปรัชญาและปรัชญาจิตร่วมสมัย การเปรียบเทียบ ทั้งสองแนวคิดแสดงให้เห็นจุดร่วมที่สำคัญ ได้แก่ การปฏิเสธแนวคิดแบบบริดจ์ชั้นนิสต์ การเน้นความสัมพันธ์ ของสรรพสิ่ง และการมองโลกในลักษณะองค์รวม ขณะเดียวกันยังมีความแตกต่างในประเด็นเรื่องตัวตน วิธีการเข้าถึงความจริง และเป้าหมายของการศึกษา ผลการศึกษาชี้ว่าการบูรณาการจุดแข็งของทั้งสองแนวคิด สามารถช่วยขยายมุมมองทางอภิปรัชญา และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์ความรู้ด้านปรัชญา การศึกษา และการทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกในบริบทร่วมสมัย

คำสำคัญ: จิต-กาย-โลก, จิตนิยมร่วมสมัย, พุทธปรัชญา, อภิปรัชญา

ABSTRACT

This academic article aims to examine the metaphysical relationship between mind, body, and world through a comparative study of Buddhist philosophy and contemporary idealism. The study finds that Buddhist philosophy explains the interrelationship of mind, body, and world through the doctrines of the Five Aggregates, Non-self, and Dependent Origination, emphasizing that all phenomena arise and exist through interdependent conditions. Contemporary idealism, by contrast, seeks to explain the nature of consciousness and its relationship to the physical world within the framework of contemporary metaphysics and philosophy of mind. The comparison reveals important convergences, including the rejection of reductionism, the emphasis on relationality, and a holistic understanding of reality. At the same time, significant differences remain regarding the concepts of self, methods of attaining truth, and the ultimate aims of philosophical inquiry. The study concludes that integrating the strengths of both traditions can broaden metaphysical perspectives and contribute to the advancement of philosophy, education, and a deeper understanding of the relationship between human beings and the world in the contemporary context.

Keywords: Mind–Body–World, Contemporary Idealism, Buddhist Philosophy, Metaphysics

1. บทนำ

ปัญหาเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจกับร่างกายถือเป็นหนึ่งในคำถามสำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ปรัชญา ตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน นักปรัชญาตะวันตกได้พยายามหาคำตอบสำหรับปัญหาที่เรียกว่า “mind-body problem” หรือปัญหาจิต-กาย โดยเฉพาะในยุคสมัยใหม่ที่มีการพัฒนาทางด้านประสาทวิทยาศาสตร์และจิตวิทยาอย่างก้าวหน้า ทำให้เกิดคำถามที่ซับซ้อนยิ่งขึ้นเกี่ยวกับธรรมชาติของจิตสำนึก (consciousness) การรับรู้ (perception) และความเป็นจริงของโลกภายนอก ในขณะเดียวกัน พุทธปรัชญา ซึ่งมีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่า 2,500 ปี ก็ได้นำเสนอมุมมองที่เป็นเอกลักษณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างจิตกาย และโลก โดยเฉพาะผ่านแนวคิดเรื่องปัญจขันธ์ อิทธิบาท สมุตบาท และหลักการแห่งปฏิจจสมุตบาท ที่อธิบายถึงความเป็นไปแบบพึ่งพิงอาศัยกันของปรากฏการณ์ทั้งหลาย (พระธรรมปิฎก, 2548) แนวคิดเหล่านี้ นำเสนอมุมมองที่แตกต่างจากปรัชญาตะวันตกอย่างชัดเจน โดยเฉพาะในการปฏิเสธความคิดเรื่องอัตมัน หรือตัวตนถาวรที่เป็นอิสระจากร่างกาย

ในช่วงศตวรรษที่ 20 และ 21 แนวคิดจิตนิยม (idealism) ได้กลับมาได้รับความสนใจอีกครั้งในวงการปรัชญาตะวันตก โดยเฉพาะผ่านผลงานของนักปรัชญาอย่าง David Chalmers ที่เสนอแนวคิดเรื่อง “hard problem of consciousness” และ Thomas Nagel ที่ตั้งคำถามเกี่ยวกับข้อจำกัดของมุมมองฟิสิกัลลิสต์ (Chalmers, 1995; Nagel, 2012) จิตนิยมร่วมสมัยนี้มีความแตกต่างจากจิตนิยมคลาสสิกของ Berkeley หรือ

Hegel โดยมักจะยอมรับความเป็นจริงของโลกฟิสิกส์แต่เน้นที่บทบาทสำคัญของจิตสำนึกในการกำหนดความหมายและความเป็นจริงของประสบการณ์มนุษย์

การศึกษาเชิงเปรียบเทียบระหว่างพุทธปรัชญากับจิตนิยมร่วมสมัยในประเด็นเรื่องจิต-กาย-โลกจึงมีความจำเป็นและสำคัญเป็นอย่างมาก เนื่องจากทั้งสองแนวคิดต่างมีวิธีการเข้าใจและอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างจิตใจ ร่างกาย และโลกภายนอกที่มีความเหมือนและแตกต่างกันอย่างน่าสนใจ การศึกษานี้จะช่วยให้เราเข้าใจถึงทางเลือกทางทฤษฎีที่หลากหลายในการแก้ปัญหาพื้นฐานทางอภิปรัชญา และอาจนำไปสู่การพัฒนากรอบความคิดใหม่ที่สามารถบูรณาการข้อดีจากทั้งสองแนวคิด และนอกจากนี้ การศึกษาเชิงเปรียบเทียบนี้ยังมีความสำคัญในบริบทของการพัฒนาปรัชญาไทยและปรัชญาตะวันออก เนื่องจากจะช่วยให้เราสามารถนำเสนอมุมมองทางปรัชญาของเอเชียที่มีคุณค่าและสามารถสนทนากับปรัชญาตะวันตกได้อย่างเท่าเทียม โดยไม่จำเป็นต้องยอมรับกรอบความคิดตะวันตกเป็นหลัก แต่สามารถสร้างการสนทนาแบบสองทางที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาความรู้ทางปรัชญาโดยรวม

วัตถุประสงค์หลักของการศึกษานี้มีสามประการ ประการแรก เพื่อวิเคราะห์และเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิต-กาย-โลกในพุทธปรัชญากับจิตนิยมร่วมสมัย โดยมุ่งเน้นที่จุดร่วมและจุดแตกต่างที่สำคัญ ประการที่สอง เพื่อประเมินจุดแข็งและข้อจำกัดของแต่ละแนวคิดในการตอบปัญหาพื้นฐานทางอภิปรัชญา และประการที่สาม เพื่อสำรวจความเป็นไปได้ในการบูรณาการหรือพัฒนากรอบแนวคิดใหม่ที่ได้รับประโยชน์จากทั้งสองมุมมอง คำถามหลักที่การศึกษานี้พยายามตอบมีสี่ประการ คือ หนึ่ง พุทธปรัชญาและจิตนิยมร่วมสมัยเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างจิต กาย และโลกอย่างไร สอง จุดร่วมและจุดแตกต่างที่สำคัญระหว่างสองแนวคิดนี้คืออะไร สาม แนวคิดไหนสามารถตอบปัญหาพื้นฐานทางอภิปรัชญาได้ดีกว่า และสี่ ความเป็นไปได้ของอะไรในการพัฒนากรอบความคิดใหม่ที่บูรณาการข้อดีจากทั้งสองแนวคิด การตอบคำถามเหล่านี้จะช่วยให้เราเข้าใจปัญหาจิต-กาย-โลกในมิติที่กว้างขึ้น และอาจเปิดทางไปสู่การพัฒนาทางทฤษฎีใหม่ๆ ที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาปรัชญาในอนาคต

2. ทฤษฎีและแนวคิดพื้นฐานในพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญามีแนวคิดพื้นฐานหลายประการที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับปัญหาจิต-กาย-โลก โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องปัญจขันธ์ ที่อธิบายถึงองค์ประกอบของสิ่งมีชีวิต ประกอบด้วย รูปขันธ์ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ และวิญญาณขันธ์ แนวคิดนี้แสดงให้เห็นถึงมุมมองแบบองค์รวม (holistic) ที่ไม่แยกจิตและกายออกจากกันอย่างเด็ดขาด แต่เห็นว่าเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นพร้อมกันและมีความสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน

หลักการแห่งปฏิจกสมุตบาท ถือเป็นแนวคิดสำคัญอีกประการหนึ่งที่อธิบายถึงธรรมชาติของความเป็นจริงทั้งหมด โดยเสนอว่าสิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นด้วยเหตุเป็นไปด้วยปัจจัย ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นโดยลำพัง หรือคงอยู่โดยไม่เปลี่ยนแปลง (สมเด็จพระพุทธอาจารย์ โต พรหมรังสี, 2558) หลักการนี้มีนัยทางอภิปรัชญาที่สำคัญ คือ การปฏิเสธมุมมองแบบสัมบูรณ์นิยม (absolutism) และการยืนยันความเป็นสัมพัทธ์ของความเป็นจริงทั้งหมด ซึ่งรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างจิตและกายด้วย

แนวคิดเรื่องอนัตตา หรือความไม่มีตัวตนถาวร เป็นอีกหนึ่งแนวคิดพื้นฐานที่มีผลกระทบโดยตรงต่อการเข้าใจปัญหาจิต-กาย-โลก อนัตตาไม่ใช่การปฏิเสธการมีอยู่ของจิตหรือการทำงานของจิต แต่เป็นการปฏิเสธการมีอยู่ของตัวตน (self) ที่ถาวร อิสระ และควบคุมได้ (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2551) แนวคิดนี้นำไปสู่มุมมองที่เรียกว่า “กระแสของจิตสำนึก” (stream of consciousness) ที่เห็นจิตสำนึกเป็นกระบวนการที่ไหลเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ไม่ใช่สิ่งหรือสารที่คงที่

แนวคิดเรื่องวิปัสสนา หรือปัญญาเห็นแจ้ง ยังมีความสำคัญในการเข้าใจธรรมชาติของจิตและความ เป็นจริง วิปัสสนาเป็นวิธีการสำรวจและเข้าใจความเป็นจริงโดยตรงผ่านประสบการณ์ โดยไม่พึ่งพาเพียงการใช้เหตุผลหรือความเชื่อเท่านั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550) วิธีการนี้แสดงให้เห็นถึงมิติเชิงประจักษ์ (empirical dimension) ในพุทธปรัชญาที่เน้นการตรวจสอบความเป็นจริงผ่านการสังเกตและประสบการณ์ โดยตรง

3. ทฤษฎีจิตนิยมร่วมสมัย

จิตนิยมร่วมสมัยมีความแตกต่างจากจิตนิยมคลาสสิกของ Berkeley หรือ Hegel อย่างชัดเจน โดยไม่ปฏิเสธการมีอยู่ของโลกฟิสิกส์ แต่เน้นที่บทบาทสำคัญของจิตสำนึกในการกำหนดความหมายและความเป็นจริงของประสบการณ์ นักปรัชญาสำคัญในกลุ่มนี้ได้แก่ David Chalmers ที่เสนอแนวคิดเรื่อง “property dualism” และ “hard problem of consciousness” (Chalmers, 2010) Chalmers แยกแยะระหว่าง “easy problems” ของจิตสำนึก ซึ่งสามารถอธิบายได้ด้วยกลไกทางประสาทวิทยา กับ “hard problem” ที่เกี่ยวข้องกับการมีอยู่ของประสบการณ์เชิงคุณภาพ (qualia) ที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยกระบวนการทางฟิสิกส์เพียงอย่างเดียว

แนวคิดของ Chalmers เน้นที่การมีอยู่ของคุณสมบัติจิตสำนึก (conscious properties) เป็นคุณสมบัติพื้นฐานของจักรวาล เช่นเดียวกับมวล ประจุไฟฟ้า หรือแรงโน้มถ่วง คุณสมบัตินี้ไม่สามารถรีดิวซ์ (reduce) ลงไปเป็นคุณสมบัติทางฟิสิกส์ได้ แต่ขึ้นอยู่กับและโต้ตอบกับคุณสมบัติทางฟิสิกส์ผ่านกฎธรรมชาติ (Chalmers, 2010) แนวคิดนี้นำไปสู่ทฤษฎี “panpsychism” ที่เสนอว่าจิตสำนึกเป็นคุณสมบัติพื้นฐานที่แพร่หลายอยู่ในธรรมชาติ แม้ในระดับที่เล็กที่สุด

อีกแนวคิดสำคัญในจิตนิยมร่วมสมัยคือผลงานของ Thomas Nagel ที่วิพากษ์มุมมองฟิสิกาลิสต์และเสนอว่าจิตสำนึกเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของธรรมชาติที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยกลไกทางฟิสิกส์เพียงอย่างเดียว (Nagel, 2012) Nagel เสนอว่าเราต้องการทฤษฎีใหม่ที่สามารถรองรับทั้งคุณสมบัติทางฟิสิกส์และคุณสมบัติทางจิตใจในกรอบเดียวกัน ซึ่งเขาเรียกว่า “neutral monism” แนวคิดนี้มีความคล้ายคลึงกับแนวคิดบางประการในพุทธปรัชญา โดยเฉพาะการเห็นว่าความเป็นจริงมีลักษณะที่ซับซ้อนกว่าการแบ่งแยกแบบทวิภาค (dualistic)

นอกจากนี้ แนวคิด “enactivism” ที่พัฒนาโดย Francisco Varela และ Evan Thompson (Thompson, 2007) ยังเสนอมุมมองที่เน้นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างจิต กาย และสิ่งแวดล้อม โดยเห็นว่าจิตสำนึกเกิดขึ้นจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนระหว่างระบบประสาทกับสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่โดย

ลำพังในสมองหรือจิต แนวคิดนี้มีความใกล้เคียงกับหลักปฏิจจสมุตบาทในพุทธปรัชญาในด้านการเน้นความสัมพันธ์และความพึ่งพิงอาศัยกัน

จิตนิยมร่วมสมัยยังให้ความสำคัญกับแนวคิดเรื่อง “embodied cognition” ที่เสนอว่าความคิดและการรับรู้ไม่ได้เกิดขึ้นในสมองเพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวข้องกับร่างกายทั้งหมดและการปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม (Lakoff & Johnson, 1999) แนวคิดนี้ท้าทายความคิดแบบดั้งเดิมที่แยกจิตและกายออกจากกันอย่างเด็ดขาด และเสนอมุมมองแบบองค์รวมที่คล้ายคลึงกับพุทธปรัชญาในหลายประการ

4. การวิเคราะห์เปรียบเทียบ

การวิเคราะห์เปรียบเทียบระหว่างพุทธปรัชญาและจิตนิยมร่วมสมัยในประเด็นจิต-กาย-โลกจำเป็นต้องดำเนินการอย่างเป็นระบบและครอบคลุมทั้งจุดร่วม จุดต่าง และวิธีการที่แต่ละฝ่ายใช้ในการตอบปัญหาพื้นฐานทางอภิปรัชญา การวิเคราะห์นี้จะแบ่งออกเป็นสามส่วนหลัก ได้แก่ การเปรียบเทียบแนวทางการเข้าใจความสัมพันธ์จิต-กาย-โลก การเปรียบเทียบจุดร่วมที่สำคัญ และการวิเคราะห์จุดแตกต่างและข้อจำกัดของแต่ละแนวคิด

4.1 แนวทางการเข้าใจความสัมพันธ์จิต-กาย-โลก

มุมมองของพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญามีแนวทางที่เป็นเอกลักษณ์ในการเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างจิต กาย และโลก โดยผ่านกรอบแนวคิดปัญจขันธ์ที่ไม่ได้มองจิตและกายเป็นสองสิ่งที่แยกจากกัน แต่เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นพร้อมกันและพึ่งพิงอาศัยกัน รูปขันธ์แทนองค์ประกอบทางกายภาพ ในขณะที่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณแทนกระบวนการทางจิต แต่ทั้งห้าขันธ์นี้ทำงานเป็นหนึ่งเดียวกันในการสร้างประสบการณ์ของสิ่งมีชีวิต (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ. ปยุตฺโต, 2551) หลักปฏิจจสมุตบาทเสนอมุมมองที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นเกี่ยวกับความสัมพันธ์นี้ โดยอธิบายว่าจิต กาย และโลกภายนอกล้วนเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นแบบพึ่งพิงอาศัยกัน ไม่มีสิ่งใดที่มีอยู่อย่างอิสระ ความเป็นจริงทั้งหมดจึงมีลักษณะเป็น “เครือข่ายแห่งความสัมพันธ์” (network of relationships) มากกว่าการเป็นเอนทิตีที่แยกจากกัน (สมเด็จพระพุทธาจารย์ โต พรหมรังสี, 2558) แนวคิดนี้ท้าทายมุมมองแบบสารนิยม (substantialism) ที่มองว่าจิตและกายเป็น “สิ่ง” หรือ “สาร” ที่มีอยู่โดยลำพัง

การปฏิเสธอัตมัน หรืออนัตตา เป็นอีกหนึ่งแง่มุมสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงวิธีการของพุทธปรัชญาในการแก้ปัญหาจิต-กาย อนัตตาไม่ได้ปฏิเสธการมีอยู่ของจิตสำนึกหรือประสบการณ์ แต่ปฏิเสธการมีอยู่ของ “ผู้ประสบ” ที่ถาวรและอิสระ จิตสำนึกจึงถูกเข้าใจในฐานะ “กระแสของประสบการณ์” (stream of experience) ที่ไหลเปลี่ยนอย่างต่อเนื่อง ไม่มีศูนย์กลางหรือตัวตนที่คงที่ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550)

มุมมองของจิตนิยมร่วมสมัย

จิตนิยมร่วมสมัยเสนอแนวทางที่แตกต่างในการเข้าใจปัญหาจิต-กาย-โลก โดย David Chalmers เสนอ property dualism ที่ยอมรับการมีอยู่ของคุณสมบัติทางจิต (mental properties) เป็นคุณสมบัติพื้นฐานของจักรวาลที่ไม่สามารถรีดิวซ์ลงไปเป็นคุณสมบัติทางฟิสิกส์ได้ แต่มีความสัมพันธ์กับคุณสมบัติทาง

ฟิสิกส์ผ่านกฎธรรมชาติ (Chalmers, 2010) แนวคิดนี้แสดงให้เห็นถึงการยอมรับทั้งมิติทางจิตและมิติทางกายภาพเป็นส่วนประกอบพื้นฐานของความเป็นจริง Thomas Nagel เสนอ neutral monism ที่พยายามหาจุดประสานระหว่างจิตและกาย โดยเสนอว่าทั้งสองเป็นแง่มุมต่างๆ ของความเป็นจริงเดียวกัน (Nagel, 2012) แนวคิดนี้คล้ายคลึงกับพุทธปรัชญาในการไม่ยึดติดกับการแบ่งแยกแบบทวิภาค แต่ Nagel ยังคงยึดถือแนวคิดเรื่องการมีอยู่ของสาระสำคัญ (substantial existence) ในระดับหนึ่ง Enactivism ของ Francisco Varela และ Evan Thompson เสนอมุมมองที่ใกล้เคียงกับพุทธปรัชญามากที่สุด โดยเห็นว่าจิตสำนึกเกิดขึ้นจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตกับสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ในสมองหรือจิตโดยลำพัง (Thompson, 2007) แนวคิดนี้เน้นกระบวนการ (process) มากกว่าสิ่งของ (things) และให้ความสำคัญกับการปฏิสัมพันธ์และความพึ่งพิงอาศัยกัน

4.2 จุดร่วมที่สำคัญ

การปฏิเสธมุมมองรีดักชันนิสต์

ทั้งพุทธปรัชญาและจิตนิยมร่วมสมัยต่างปฏิเสธมุมมองรีดักชันนิสต์ (reductionist view) ที่พยายามอธิบายจิตสำนึกและประสบการณ์ด้วยกลไกทางฟิสิกส์เพียงอย่างเดียว พุทธปรัชญาผ่านแนวคิดปัญญาขั้นสูงแสดงให้เห็นว่าประสบการณ์ของสิ่งมีชีวิตเป็นผลจากการทำงานร่วมกันของทั้งห้าขันธ์ ไม่สามารถรีดิวซ์ลงไปเป็นเพียงรูปขันธ์หรือกระบวนการทางกายภาพเท่านั้น ในขณะที่จิตนิยมร่วมสมัย โดยเฉพาะ Chalmers ยืนยันว่า qualia หรือประสบการณ์เชิงคุณภาพไม่สามารถอธิบายได้ด้วยกระบวนการทางประสาทวิทยาเพียงอย่างเดียว (Chalmers, 2010)

การเน้นความสัมพันธ์และการพึ่งพิงอาศัยกัน

อีกจุดร่วมสำคัญคือการให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์และการพึ่งพิงอาศัยกัน หลักปฏิจางสมุตบาทในพุทธปรัชญาเน้นว่าสิ่งทั้งปวงเกิดขึ้นแบบพึ่งพิงอาศัยกัน ไม่มีสิ่งใดที่มีอยู่อย่างอิสระ ในขณะที่ enactivism ในจิตนิยมร่วมสมัยก็เน้นการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิต สิ่งแวดล้อม และกระบวนการรับรู้ในการสร้างจิตสำนึก ทั้งสองแนวคิดต่างมองว่าจิตสำนึกไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่โดยลำพังแต่เกิดจากเครือข่ายแห่งความสัมพันธ์

การทำทลายมุมมองแบบทวิภาค

ทั้งสองแนวคิดต่างทำทลายการแบ่งแยกจิตและกายแบบเด็ดขาด พุทธปรัชญาผ่านกรอบปัญญาขั้นสูงไม่ได้แยกจิตและกายเป็นสองสิ่งที่ต่างกัน แต่เป็นแง่มุมต่างๆ ของกระบวนการเดียวกัน ในขณะที่จิตนิยมร่วมสมัย โดยเฉพาะ neutral monism ของ Nagel ก็พยายามหาจุดประสานระหว่างมิติทางจิตและมิติทางกายภาพโดยมองว่าเป็นแง่มุมต่างๆ ของความเป็นจริงเดียวกัน

4.3 จุดที่แตกต่างและข้อจำกัด

แนวคิดเรื่องตัวตนและจิตสำนึก

จุดแตกต่างที่สำคัญที่สุดคือแนวคิดเรื่องตัวตนและจิตสำนึก พุทธปรัชญาปฏิเสธการมีอยู่ของตัวตนถาวร (อนัตตา) และมองจิตสำนึกเป็นกระแสของประสบการณ์ที่ไม่มีศูนย์กลาง ในขณะที่จิตนิยมร่วมสมัยส่วนใหญ่ยังคงยอมรับการมีอยู่ของจิตสำนึกในฐานะประสบการณ์ของ “ใครบางคน” แม้ว่าจะไม่ได้กำหนดตัวตน

นั้นอย่างชัดเจน Chalmers ยังคงพูดถึง conscious experience ในลักษณะที่แสดงถึงการมี “ผู้ประสบ” อยู่ (Chalmers, 2010)

วิธีการตรวจสอบความจริง

พุทธปรัชญาเน้นการตรวจสอบความจริงผ่านการปฏิบัติธรรมและประสบการณ์โดยตรง (วิปัสสนา) ที่สามารถตรวจสอบได้ด้วยตนเอง ในขณะที่จิตนิยมร่วมสมัยมักพึ่งพาการให้เหตุผลทางปรัชญาและหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ แม้ว่าจะยอมรับข้อจำกัดของวิธีการเหล่านั้นในการอธิบายจิตสำนึก แต่ยังไม่มีการเสนอวิธีการทางเลือกที่ชัดเจนเทียบเท่าการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา

เป้าหมายและจุดมุ่งหมาย

พุทธปรัชญามีเป้าหมายที่ชัดเจนคือการดับทุกข์และบรรลุมรรค ผล นิพพาน การเข้าใจความสัมพันธ์จิต-กาย-โลกจึงมีมิติเชิงปฏิบัติและจริยธรรมที่แน่นแฟ้น ในขณะที่จิตนิยมร่วมสมัยมักมีเป้าหมายเชิงทฤษฎีในการทำความเข้าใจธรรมชาติของจิตสำนึกและความเป็นจริง โดยไม่ได้เชื่อมโยงกับระบบจริยธรรมหรือเส้นทางปฏิบัติที่ชัดเจน

การจัดการกับปัญหาการโต้ตอบ

ในประเด็นของการโต้ตอบระหว่างจิตและกาย (interaction problem) จิตนิยมร่วมสมัยยังคงต้องเผชิญกับปัญหาในการอธิบายว่าคุณสมบัติทางจิตที่ไม่ใช่ฟิสิกส์สามารถมีผลต่อโลกฟิสิกส์ได้อย่างไร พุทธปรัชญาหลีกเลี่ยงปัญหานี้โดยไม่ยอมรับสมมติฐานพื้นฐานที่ว่าจิตและกายเป็นสองสิ่งที่แยกจากกันตั้งแต่แรก (อิศรานุรักษ์ วงศ์สุวรรณ, 2559) แต่ในขณะเดียวกัน การอธิบายกลไกของกรรม (karma) ในพุทธศาสนาก็ยังคงมีประเด็นที่ท้าทายในการอธิบายด้วยกรอบความเข้าใจสมัยใหม่

5. การอภิปรายผล

การวิเคราะห์เปรียบเทียบในส่วนก่อนหน้านี้อาจเปิดให้เห็นถึงความซับซ้อนและความหลากหลายของแนวทางในการเข้าใจปัญหาจิต-กาย-โลก ในส่วนนี้จะขยายผลการวิเคราะห์เพื่อวิพากษ์จุดแข็งและข้อจำกัดของแต่ละแนวคิดอย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น และสำรวจความเป็นไปได้ในการพัฒนากรอบความคิดใหม่ที่สามารถบูรณาการข้อดีจากทั้งสองมุมมอง การอภิปรายนี้จะช่วยให้เราเห็นนัยสำคัญของการศึกษาเปรียบเทียบนี้ต่อการพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับธรรมชาติของจิตสำนึกและความเป็นจริงในยุคสมัยปัจจุบัน

5.1 การวิพากษ์จุดแข็งและข้อจำกัด

จุดแข็งของพุทธปรัชญา

พุทธปรัชญามีจุดแข็งที่โดดเด่นในการนำเสนอมุมมองแบบองค์รวม (holistic view) ที่หลีกเลี่ยงปัญหาพื้นฐานของการแบ่งแยกจิตและกายแบบเด็ดขาด กรอบแนวคิดปัญจขันธ์ให้ภาพรวมที่ครอบคลุมของประสบการณ์มนุษย์โดยไม่ต้องตกอยู่ในกับดักของ category mistake ที่มักเกิดขึ้นในปรัชญาตะวันตก นอกจากนี้ หลักปฏิบัติสมุตบาทยังให้คำอธิบายที่สอดคล้องกับความเข้าใจสมัยใหม่เกี่ยวกับ systems theory และ complexity science ที่เน้นความสัมพันธ์และการเกิดใหม่ (emergence) (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2560)

ข้อได้เปรียบสำคัญอีกประการหนึ่งของพุทธปรัชญาคือการมีวิธีการตรวจสอบที่เป็นระบบผ่านการปฏิบัติ วิปัสสนา ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติสามารถตรวจสอบธรรมชาติของจิตสำนึกและประสบการณ์ได้ด้วยตนเอง วิธีการนี้ไม่เพียงแต่เป็นการศึกษาเชิงทฤษฎี แต่เป็นการศึกษาเชิงประจักษ์ที่สามารถให้ข้อมูลโดยตรงเกี่ยวกับธรรมชาติของจิตสำนึก แนวคิดอนัตตายังช่วยแก้ปัญหาหลายประการที่จิตนิยมร่วมสมัยยังคงต้องเผชิญ เช่น ปัญหาของ personal identity และ binding problem ในการศึกษาจิตสำนึก

ข้อจำกัดของพุทธปรัชญา

แม้จะมีจุดแข็งหลายประการ แต่พุทธปรัชญาก็มีข้อจำกัดในการสื่อสารกับบริบทสมัยใหม่ โดยเฉพาะในการอธิบายความสัมพันธ์กับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ประสาท (neuroscience) การใช้ภาษาและแนวคิดที่เกิดขึ้นในบริบททางวัฒนธรรมและภาษาเฉพาะทำให้เกิดความท้าทายในการแปลความหมายสู่กรอบความเข้าใจสมัยใหม่ นอกจากนี้ การเน้นมิติเชิงปฏิบัติและจริยธรรมในพุทธปรัชญาอาจทำให้การศึกษาเชิงทฤษฎีไม่ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบเทียบเท่ากับปรัชญาตะวันตก

จุดแข็งของจิตนิยมร่วมสมัย

จิตนิยมร่วมสมัยมีจุดแข็งในการใช้เครื่องมือทางปรัชญาที่ได้รับการพัฒนาอย่างประณีตและเข้มงวด โดยเฉพาะในการวิเคราะห์แนวคิดและการให้เหตุผลเชิงตรรกศาสตร์ งานของ Chalmers ในการระบุ hard problem of consciousness ได้ให้ความชัดเจนเกี่ยวกับสิ่งที่วิทยาศาสตร์สามารถและไม่สามารถอธิบายได้เกี่ยวกับจิตสำนึก (Chalmers, 2010) การพัฒนาแนวคิด panpsychism และ property dualism ยังเปิดทางให้มีการสนทนาระหว่างปรัชญาและวิทยาศาสตร์ในลักษณะที่สร้างสรรค์

นอกจากนี้ แนวคิด enactivism ยังสร้างสะพานเชื่อมระหว่างปรัชญาจิต (philosophy of mind) กับ cognitive science และ embodied cognition ซึ่งเปิดโอกาสให้เกิดการวิจัยเชิงประจักษ์ที่สามารถทดสอบสมมติฐานทางปรัชญาได้ (Thompson, 2007) ความสามารถในการเชื่อมโยงกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ทำให้จิตนิยมร่วมสมัยมีความเกี่ยวข้องและสามารถนำไปประยุกต์ได้ในบริบทสมัยใหม่

ข้อจำกัดของจิตนิยมร่วมสมัย

ข้อจำกัดหลักของจิตนิยมร่วมสมัยคือการขาดวิธีการเชิงปฏิบัติในการตรวจสอบข้อเสนอทางทฤษฎี แม้ว่าจะมีการอ้างอิงถึงหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ แต่การเข้าถึงและสำรวจจิตสำนึกในระดับลึกยังคงเป็นปัญหา การพึ่งพาการให้เหตุผลและการวิเคราะห์แนวคิดเพียงอย่างเดียวอาจไม่เพียงพอในการเข้าใจธรรมชาติที่ซับซ้อนของจิตสำนึกและประสบการณ์ (Wallace, 2007)

นอกจากนี้ จิตนิยมร่วมสมัยยังขาดระบบจริยธรรมและเส้นทางปฏิบัติที่ชัดเจน ซึ่งทำให้ความรู้ทางทฤษฎีไม่ได้นำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตหรือการแก้ไขปัญหาเชิงปฏิบัติได้อย่างเป็นรูปธรรม การมุ่งเน้นที่การแก้ปัญหาทางปรัชญาในระดับทฤษฎีอาจทำให้ขาดการเชื่อมโยงกับประสบการณ์จริงของมนุษย์ในชีวิตประจำวัน

5.2 ความเป็นไปได้ในการบูรณาการ

การสร้างกรอบแนวคิดใหม่

การศึกษาเปรียบเทียบนี้เปิดโอกาสให้เห็นความเป็นไปได้ในการพัฒนากรอบแนวคิดใหม่ที่รวมจุดแข็งของทั้งสองมุมมอง กรอบแนวคิดใหม่นี้อาจเรียกได้ว่า “Contemplative Naturalism” หรือ “ธรรมชาตินิยม

เชิงปฏิบัติธรรม” ที่ผสมผสานความเข้าใจทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่กับวิธีการสำรวจจิตสำนึกแบบพุทธศาสนา (เสฐียรพงษ์ วรรณปก, 2560)

กรอบแนวคิดนี้จะยอมรับทั้งมิติทางกายภาพและมิติทางจิตสำนึกเป็นแง่มุมที่เสริมกันของความเป็นจริงเดียวกัน โดยไม่ตกอยู่ในกับดักของทวิภาคหรือรีดักชันนิสต์ การใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการศึกษาสมองและระบบประสาทจะได้รับการสนับสนุนด้วยวิธีการเชิงปฏิบัติในการสำรวจจิตสำนึกโดยตรง ซึ่งสามารถให้ข้อมูลที่สมบูรณ์และครอบคลุมมากขึ้น

การพัฒนาวิธีการวิจัยใหม่

การบูรณาการนี้ยังเปิดโอกาสให้เกิดการพัฒนาวิธีการวิจัยใหม่ที่รวมระหว่าง first-person methodology (การศึกษาจากมุมมองบุคคลที่หนึ่ง) จากพุทธปรัชญา กับ third-person methodology (การศึกษาจากมุมมองบุคคลที่สาม) จากวิทยาศาสตร์ วิธีการนี้อาจนำไปสู่ neurophenomenology ที่พัฒนาโดย Francisco Varela ซึ่งรวมการศึกษาทางประสาทวิทยากับการศึกษาประสบการณ์โดยตรง (Thompson, 2007) การพัฒนาวิธีการวิจัยแบบใหม่นี้จะช่วยแก้ปัญหาข้อจำกัดของแต่ละแนวทาง โดยการศึกษาทางวิทยาศาสตร์จะได้รับข้อมูลเชิงคุณภาพจากผู้ปฏิบัติที่มีประสบการณ์ในการสำรวจจิตสำนึกอย่างเป็นระบบ ในขณะที่การปฏิบัติธรรมจะได้รับการสนับสนุนและยืนยันจากหลักฐานทางวิทยาศาสตร์

ประยุกต์ใช้ในบริบทสมัยใหม่

การบูรณาการระหว่างพุทธปรัชญาและจิตนิยมร่วมสมัยมีศักยภาพในการประยุกต์ใช้ในหลายบริบท เช่น การพัฒนาแนวทางใหม่ในการรักษาโรคทางจิตเวช การพัฒนาปัญญาประดิษฐ์ที่มีความเข้าใจเกี่ยวกับจิตสำนึก และการศึกษาเกี่ยวกับ consciousness studies ที่ครอบคลุมมากขึ้น ในด้านการศึกษา การนำแนวคิดและวิธีการทั้งสองมาใช้ อาจช่วยพัฒนาระบบการศึกษาที่เน้นการพัฒนาทั้งความรู้เชิงทฤษฎีและการพัฒนาจิตใจอย่างสมดุล

การประยุกต์ใช้ในบริบทสังคมไทยและเอเชียจะมีความเหมาะสมเป็นพิเศษ เนื่องจากสามารถใช้ฐานความรู้ทางพุทธปรัชญาที่มีอยู่แล้วในวัฒนธรรม ผสานกับความรู้สมัยใหม่ เพื่อสร้างแนวทางการศึกษาและพัฒนาที่เป็นเอกลักษณ์และเหมาะสมกับบริบทท้องถิ่น แต่ยังคงมีมาตรฐานสากลในเชิงวิชาการ

5.3 นัยสำคัญต่อการพัฒนาปรัชญาในอนาคต

การศึกษาเปรียบเทียบนี้แสดงให้เห็นถึงความจำเป็นในการพัฒนาปรัชญาที่มีลักษณะ cross-cultural และ interdisciplinary มากขึ้น การสนทนาระหว่างประเพณีปรัชญาที่แตกต่างกันไม่เพียงแต่ช่วยขยายขอบเขตของความรู้ แต่ยังช่วยให้เราเห็นข้อจำกัดและอคติของแนวทางใดแนวทางหนึ่ง การเปิดกว้างต่อแนวคิดจากวัฒนธรรมอื่นจะช่วยให้ปรัชญาสามารถตอบคำถามพื้นฐานของมนุษย์ได้อย่างครอบคลุมและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ การศึกษานี้ยังแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการรวมมิติเชิงปฏิบัติเข้ากับการศึกษาปรัชญา การที่พุทธปรัชญามีวิธีการเชิงปฏิบัติที่เป็นระบบทำให้เกิดข้อเสนอแนะสำคัญสำหรับปรัชญาตะวันตก ในการพัฒนาวิธีการที่ไม่เพียงแต่เป็นการคิดเกี่ยวกับปัญหา แต่เป็นการแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรม ความเข้าใจนี้อาจนำไปสู่การพัฒนา “applied philosophy” ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้นในอนาคต

6. บทสรุป

การศึกษาครั้งนี้พบว่า พุทธปรัชญาและจิตนิยมร่วมสมัยมีจุดร่วมสำคัญในการปฏิเสธแนวคิดแบบบริดจ์ชั้นนิสต์ ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัยกันของสรรพสิ่ง รวมทั้งท้าทายมุมมองแบบทวิภาคที่แยกจิตและกายออกจากกันอย่างเด็ดขาด โดยทั้งสองแนวคิดต่างเสนอการอธิบายโลกในลักษณะองค์รวม แม้จะใช้กรอบแนวคิดและภาษาที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ทั้งสองยังมีความแตกต่างในประเด็นเรื่องตัวตน จิตสำนึก วิธีการเข้าถึงความจริง และเป้าหมายของการศึกษา กล่าวคือ พุทธปรัชญาปฏิเสธการมีอยู่ของอัตตาที่เที่ยงแท้และมุ่งพัฒนาปัญญาเพื่อการดับทุกข์ผ่านการปฏิบัติ ขณะที่จิตนิยมร่วมสมัยมุ่งอธิบายธรรมชาติของจิตและความเป็นจริงในเชิงทฤษฎี พร้อมทั้งเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ ดังนั้น การบูรณาการจุดแข็งของทั้งสองแนวคิดจึงช่วยเปิดมุมมองใหม่ในการทำความเข้าใจจิต ความเป็นจริง และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกได้อย่างลึกซึ้งและรอบด้านยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

วัชรวิฑูริย์ อิศรางกูร (2561). การบูรณาการปรัชญาตะวันออกและวิทยาศาสตร์สมัยใหม่ในการศึกษาจิตสำนึก.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. (2560). พุทธปรัชญาร่วมสมัย: การบูรณาการความรู้ตะวันออกและตะวันตก.

กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อิสราณัฐรังษ วงศ์สุวรรณ. (2559). จิตปรัชญาเปรียบเทียบ: พุทธศาสนากับปรัชญาตะวันตก. กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2550). พระวินัยปิฎก เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2551). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสภา.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2548). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธปาโมกข์ โสภณพริ้ง. (2558). พุทธศาสตร์ เล่ม 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย.

Chalmers, D. (1995). Facing up to the problem of consciousness. *Journal of Consciousness Studies*, 2(3), 200-219.

Chalmers, D. (2010). *The character of consciousness*. Oxford University Press.

Lakoff, G., & Johnson, M. (1999). *The body in the mind: The bodily basis of meaning, imagination, and reason*. University of Chicago Press.

Nagel, T. (2012). *Mind and cosmos: Why the materialist neo-Darwinian conception of nature is almost certainly false*. Oxford University Press.

36 • วารสารปารมิตา ศูนย์วิจัยธรรมศึกษา สำนักเรียนวัดอาวุธวิกสิตาราม ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (มกราคม-มิถุนายน 2569)

Thompson, E. (2007). **Mind in life: Biology, phenomenology, and the sciences of mind.**
Harvard University Press.

Wallace, B. A. (2007). **Contemplative science: Where Buddhism and neuroscience
converge.** Columbia University Press.